

D. Yıldırım ve E. Haspolat (Der.),
Değişen İzmir'i Anlamak, Ankara,
Phoenix Yayınevi, 2010, s. 561-599.

'Sürdürülebilir Kalkınma' Tartışması Ekseninde Bergama Köylü Direnişi

Aykut Çoban ¹

Bergama'daki altın madenciliğinin oluşturduğu tepki, pek çok yazının, tezin ve kitabın konusu oldu. Bu çalışmaların bazılarında maden işletmesinin, madene karşı sürdürülen muhalefetin ve mahkeme sürecinin kronolojik olarak gelişimi ortaya konurken, kimisinde yargısal kararlar değerlendirilmekte, bir bölümünde ise sorun değişik açılardan araştırılıp çözümlenmektedir². Bu kadar

¹ Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

² Bu çalışmalara soyadı sıralı olarak kimi örnekler vermek gerekirse: S. Alevcan, G. Demirer, A. Kaya ve E. Torunoğlu, *Altın Bergama Demokrasi*, Ankara, Çevre Mühendisleri Odası, 1998; Murat Arsel, (2005) "The Bergama Imbroglio", *Environmentalism in Turkey: Between Democracy and Development*, F. Adaman-M. Arsel (Ed.), Aldershot, Ashgate, s. 263-275; Aykut Çoban,

çalışılmış bir konu hakkında yeni bir yazı yazarken tekrara düşmemek için, araştırılacak olguyu farklı bir bağlama yerleştirmek, farklı sorular çevresinde yeni bir tartışma açmak gerektiği açıktır.

Bu yazı Bergama'daki altın madeninin ve ona karşı verilen mücadelenin "sürdürülebilir kalkınma" politikası ile açıklanıp açıklanamayacağını araştırmaktadır. Tartışmayı yapılandırabilmek için iki boyut saptayabiliriz. Birincisi madenin işletilmesi yönünde oluşan ısrarla ilgiliyken, ikincisi de işletilmemesi yönünde oluşan direnci ifade eder. Bu durumda ortaya çıkan çatışmayı sürdürülebilirlik eksenine oturtarak çözümleyebilmek için yanıtı aranacak sorulardan ilki, söz konusu madencilik etkinliğinin sürdürülebilir kalkınmaya uygun olup olmadığıdır. İkincisi ise, etkinliğe karşı yöre halkının geliştirdiği direnişin öğelerinin, bu mücadeleyi bir sürdürülebilir kalkınma mücadelesi olarak nitelermeye olanak tanıyıp tanımadığıdır. Bu soruların yanıtlarını ararken hem yöre halkının mücadelesinin dayanak noktalarını değerlendirmiş olacağız, hem de neredeyse çeyrek yüzyıldır gündemden düşmeyen sürdürülebilir kalkınma politikasının çatışmalı bir olguyu açıklama gücünün olup olmadığını görmüş olacağız.

(2004) "Community-based Ecological Resistance: The Bergama Movement in Turkey", *Environmental Politics*, C: 13, S: 2, s. 438-460; Birol Ertan, (1999) "Bergama-Ovacık Altın Madeni Konusundaki Bir Danıştay Kararının Değerlendirilmesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C: 7, S: 3, s. 72-80; Gabriel Ignatow, (2005) "Economic Dependency and Environmental Attitudes in Turkey", *Environmental Politics*, C: 14, S: 5, s. 648-666; Gökhan Orhan, (2005) "The Politics of Risk Perception in Turkey: Discourse Coalitions in the Case of the Bergama Gold Mine Dispute", *Policy & Politics*, C: 34, S: 4, s. 691-710; Ahmet Öncü-Gürkan Koçan, (2001) "Political Identity and Citizenship Politics: Nationalism and Cosmopolitanism in the Bergama Movement in Turkey", *New Perspectives on Turkey*, S: 26, s. 29-57; Senih Özay, (1995) *İnsanlığın Ortak Orosputu Altın*, İzmir, SOS Akdeniz Derneği Yayınları; Sefa Taşkın, (1998) *Siyanürcü Ahtapot*, İstanbul, Sel Yayıncılık; Üstün Bilgen Reinart, (2003) *Biz Toprağı Biliriz! Bergama Köylüleri Anlatıyor*, İstanbul, Metis Yayınları.

Yazıyı, kitap bölümünün belirlenmiş sayfa sayısı aralığında tutabilmek için tartışmanın kapsamını sınırlandırmak gerekiyor. Bu bakımdan, birinci olarak, "kalkınma" ve "gelişme" kavramlarından birini ötekine yeğlemenin gerekçeleriyle uğraşmak yerine, burada iki kavramı birbirinin yerine geçecek biçimde kullandığımı belirtmekle yetiniyorum. İkinci olarak, bir politika stratejisi olarak sürdürülebilir kalkınmanın gelişimi, literatürde görülen anlayış farklılıkları vb. gibi konular üzerinde durmayı da gerekli görmüyorum. Üçüncü olarak da, altın madeninin yol açtığı çatışmanın tarihi, tüm yönleri ve aktörleri vb. gibi konuları, burada tek tek ve ayrıntılı olarak incelemeye olanak olmadığını vurgulamalıyım. Yazının araştırma nesnesiyle ilişkisi bakımından bu üç nokta da kuşkusuz önemli, ama yazının amacı bakımından işlevsellikleri göz ardı edilebilir.

Madenin Sürdürülebilir Kalkınmaya Uygunluğu Sorunu

Eurogold adlı çok uluslu şirket, yetkili makamlardan gerekli izinleri aldıktan sonra, 1990'lı yılların hemen başında, Bergama ilçesi, Ovacık, Çamköy ve Narlıca köyleri sınırları içinde siyanür kullanarak altın ve gümüş elde etmek üzere hazırlık çalışmalarına başladı. İlk işlerden biri, 22 Haziran 1992'de ormanlık alandaki ağaçların bir bölümünü kesmek oldu.

Eurogold Madencilik Şirketi 1989 yılında kurulduktan sonra hissedarları sık sık el değiştirdi. Son olarak, şirketin Internet sayfasında yer alan ifadeyle, bütünüyle Türk sermayeli bir şirket olan Koza Altın İşletmeleri A.Ş., 2005 yılında, Normandy-Newmont'un sahibi olduğu Ovacık Altın Madeni'ni satın aldı³. Dönemin tesis müdürünün açıkladığına göre, işletme 1997 yılında üretime geçmeye hazır⁴. Nitekim 1998 yılında 3 ton si-

³ <http://www.kozaaltin.com/hakkimizda.aspx?relid=3>, erişim: 01.11.2009.

⁴ *Milliyet*, 27.07.1997.

yanür kullanarak 932 gram altın elde edilmişti⁵. 16 Nisan 2001'de "deneme üretimi" adı altında maden işletilmeye başlandı. Madende üretim, yöre halkının direnişine karşın ve mahkeme kararları sonucunda işletmenin mühürlenmesi nedeniyle oluşan birkaç kesinti dışında, o tarihten bugüne kadar sürdü.

Şöyle bir varsayımı ileri sürenler olabilir: Ovacık Altın Madeni sürdürülebilir kalkınma politikasına uygundur. Bu iddia-nın bir örneği, "Tübitak, Ovacık'ın çevre uyumlu ve duyarlı bir iktisadi faaliyet olarak işletmeye geçirilmesinin, sürdürülebilir kalkınma kavramı çerçevesinde ülkemiz menfaatleri açısından uygun ve yararlı olacağını belirtti" ifadesidir⁶. Gerçekten de TÜBİTAK'ın bir uzmanlar kurulunun Ovacık Madeni hakkında hazırladığı bir raporda bu görüş ileri sürülmüştür. (TÜBİTAK raporuna aşağıda döneceğim). Bu rapora dayanarak madenin çalışmasına izin veren 29 Mart 2002 tarihli bir Bakanlar Kurulu Prensip Kararı'nda da, sürdürülebilir kalkınma politikasının temel metinlerinden olan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyo-nu'nun *Ortak Geleceğimiz* başlıklı raporuna yersiz bir gönderme-de bulunularak⁷, siyanür konusunda elde yeterli bilgi bulundu-ğu ve gerekli önlemler alındığında siyanürle altın madenciliği-nin sağlığa dönük zararının olmadığı belirtilmektedir⁸. Bir başka deyişle, sürdürülebilir kalkınmanın amentüsü olan *Ortak Gelece-ğimiz* raporu ile maden yan yana getirilerek, madenin sürdürü-lebilir kalkınmaya uygunluğu örtük biçimde ileri sürülmüş ol-maktadır.

⁵ Bu durum 27 Mart 1998 tarihli jandarma tutanağı ile tespit edilmiştir. The European Court of Human Rights, Case of Taşkın and others v. Turkey, Strasbourg, 46117/99 Başvuru Sayılı, 10.11.2004 tarihli karar, para. 37 ve 82, <http://www.rimmrights.org/Documents/2005turkeytaskinandothers.PDF>.

⁶ <http://www.kozaaltin.com>, erişim: 01.11.2009.

⁷ The World Commission on Environment and Development, *Our Common Future*, Oxford ve New York, Oxford University Press, 1987, s. 224.

⁸ The European Court of Human Rights, *a.g.k.*, para. 75.

Madende ilk çalışmalar başladığından bu yana, madenin ekonomi ve çevre ilişkisi bakımından yararları ve zararları süre giden bir tartışmanın konusu olmuştur. Yandaş olan görüşler madenin işletilmesini, kalkınmanın gerçekleşmesi, yabancı ser-maye girişi, dış borçların ödenmesi, istihdam olanaklarının art-ması gibi ekonomik; siyanür liç yönteminin dünyada kullanılı-yor olması, bu ve benzeri gelişmiş teknolojilerin ülkeye girmesi bakımından teknolojik; önlemler alındığı sürece çevreye zarar verme riskinin bulunmadığı savıyla çevresel; mevzuata uygun ve idari denetime açık olarak, hükümetlerin ve yetkili organların izniyle işletilmesi bakımından siyasal; ve madene karşı çıkmayı, ulusal çıkarlarla bağdaşmayan, kalkınma karşıtı bir tutum ola-rak ele almaları bakımından ideolojik gerekçelerle savunmakta-dırlar⁹. Benzeri gerekçelere madene izin veren Bakanlar Kurulu Prensip Kararı'nda da yer verilmiştir.

Karşıt görüşlerde ise madenin işletilmesine, ekonomik kat-kısının ileri sürülenin tersine çok düşük olması, yöredeki tarım-sal üretimin getirilerinin kalkınmaya asıl katkıyı oluşturması, madenin bölgenin turizm olanaklarını zayıflatması gibi ekono-mik; siyanürle altın elde edilmesinin pek çok ülkede yasaklan-dığı, kullanılan teknolojinin ömrünü tamamlanmış olması gibi teknolojik; altın madenciliğinin toplum ve çevre sağlığı, flora ve fauna ile bölgedeki toplumsal yaşamın dayandığı tarımsal üre-time zarar vermesi, atık havuzunun çevre değerlerine yönelik olarak içerdiği riskler, yörenin birinci derecede deprem bölgesi

⁹ Örn. Bknz. Altın Madenciliği Derneği, *Madencilik Sektörü ve Altın Madenciliği*, Ankara, 2008; Altın Madenciliği Derneği, Türkiye'de Altın Madenciliğine İlişkin İddialar ve Gerçekler, <http://www.altinmadencileri.org.tr/index.php?secim=9&mid=105>; H. Gökvardar, (1998) "Ovacık Altın Madeni Projesi", Ekrem Yüce ve Güven Ünal (eds) *Altın Madenciliği ve Çevre*, İstanbul, Yurt Madenciliğini Geliştirme Vakfı Yayınları, s. 135-153; Özlem Sertkaya Doğan, (2005) "Türkiye'de Altın Madenciliği", *Coğrafya Dergisi*, S: 13, s. 150-157.

olmasının bu riskleri daha da artırması gibi ekolojik; yerel topluluğun başından beri karşı çıktığı ve yargısal kararlarla hukuka aykırı olduğu saptanan bir işletmeyi çalıştırmanın hem demokratik devlet hem de hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmaması bakımından siyasal; çok uluslu bir şirketin yer altı kaynaklarını işleminin ulusal bağımsızlığı zedelediği savıyla ve yabancı ya da yerli olsun madenci şirket işini bitirip bölgeyi terk edince atıklarla uğraşma sorununun getirdiği maliyete devletin katlanacak olması gibi ideolojik gerekçelerle karşı çıkılmaktadır¹⁰.

Madenin ekonomik getirileri ve çevreye zararları bakımından savunulan görüşler arasında bir oydaşma bulunmadığına göre, madenin sürdürülebilir kalkınmaya uygun olduğu varsayımını test etmek için başka argümanlara başvurmak gerekecektir. Bu doğrultuda, sürdürülebilir kalkınma politikası izlediklerini ilan eden hükümetlerin madene dönük desteğini bir dayanak olarak gösterenler olabilir. Bu bakımdan bu iddianın geçerliliğini araştırmakta yarar var.

Türkiye’de hükümetlerin sürdürülebilir kalkınmayı benimsediklerini gösteren gelişmelerin tarihi hemen hemen madenin tarihine denk düşmektedir. Türkiye, 1992 yılında Rio’da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda kabul edilen, sürdürülebilir kalkınma ile onun ilkelerini vurgulayan ve sürdürülemez üretim örüntülerinin terk edilmesi çağrısında bulunan Rio Bildirgesi’ni imzalamıştır. Bu konferansın “sürdürülebilir kalkınma ruhu”na uygun olarak hazırlanan Biyoçeşitlilik Sözleşmesi’ne ve İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne taraf olmuştur. Yine konferansın çıktılarında olan, sürdürülebilir kalkınmanın eylem planı niteliğindeki *Gündem*

¹⁰ Örn. Bkz. TMMOB Çevre, Jeoloji, Kimya, Metalurji Mühendisleri Odası, *Bergama-Ovacık Altın İşletmesi Girişimi Konusunda TÜBİTAK-YDABÇAG Uzmanlar Komisyonu Raporunun Eleştirisi*, 2003; S. Hiçdönmez, (1997) “Bergama’da Siyanürle Altın Üretimine Neden Karşı Çıkıyoruz?”, *Ağaçkakan*, S: 31, s. 69-76; Alevcan vd., *a.g.e.*; Özay, *a.g.e.*; Taşkın, *a.g.e.*

21, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*’na göre, Türkiye için yükümlülük doğuran uluslararası bir belgedir¹¹.

Kamu kesimi için bağlayıcı, özel kesim için özendirici niteliğe sahip ve TBMM kararı ile onaylanan beş yıllık kalkınma planları da, hükümetlerin izlediği ya da izlemeyi planladığı politikalar hakkında fikir vermektedir. 1990-1994 dönemini kapsayan Altıncı Plan’ın stratejisi sürdürülebilir kalkınmaya dayanmaktadır¹². Kalkınma planlarında ilk kez Yedinci Plan’da “sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı çerçevesinde çevre politikalarının tüm ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonu”ndan söz edilmektedir¹³. 2001-2005 yılları için hazırlanan Sekizinci Plan da benzer bir anlayışı daha da geliştirerek sergilemektedir. 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Plan, sürdürülebilir kalkınma konusunda kararsız ve tutarsız bir yaklaşım sunmakla birlikte onun ilkelerine yine de yer vermektedir. Planlardaki anlayış ile sürdürülebilir kalkınmanın benimsendiğini vurgulayan hükümet programları ve seçim bildirgeleri arasında da uyum vardır¹⁴. Ayrıca, hükümetler, 1999 Helsinki Doruğu’nda, Türkiye Avrupa Birliği’ne aday ülke olarak ilan edildikten sonra, sürdürülebilir kalkınma politikası izleyen AB ile ülkemizde izlenen politikaları yakınlaştırmaya başlamıştır. Hükümetlerin

¹¹ DPT, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, s. 190, <http://www.dpt.gov.tr/DPT.portal>.

¹² Ayşegül Mengi-Nesrin Algan, (2003) *Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme*, Ankara, Siyasal Kitabevi, s. 230.

¹³ DPT, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, s. 17.

¹⁴ Örn. Bkz. Bülent Duru, (2006) “Modern Muhafazakarlık ve Liberal Politikalar Arasında Doğal Varlıklar: AKP’nin Çevre Politikalarına Bir Bakış”, *Mülkiye*, S: 252, s. 297-313; Çevre Mühendisleri Odası, “Çevre’nin 22 Temmuz 2007 ‘Seçim’i”, 07.07.2007, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=12083, erişim:03.11.2009; Ahmet Mutlu, (2002) “Çevre Politikası Bakımından Siyasi Parti Programları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yerel Yönetim ve Denetim*, Cilt 7, S: 12, s. 27-41.

sürdürülebilir kalkınmayı benimsediklerini göstermek için bu kadar örnek yeterlidir.

Dönemin hükümetlerinin maden konusundaki tavırları da benzerdir. Son yirmi yıl içinde işbaşında bulunan Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri, Ovacık Altın Madeni'nin işletilmesi için, gerekli izinleri verdiler, mevzuat değişikliği yaptılar, yargı kararlarını ya uygulamadılar, ya uygulanmasını geciktirdiler, ya da bu kararların tersine kararlar alıp uyguladılar (bknz. 1 nolu dipnottaki kaynaklar ve aşağıda yer alan hukuk mücadelesi).

Bu iki olgu bizi iki olasılığa götürüyor. Birinci olasılık, ilk olgu bakımından hükümetlerin politikası sürdürülebilir kalkınma politikası olduğuna göre ve öteki olgu bakımından da hükümetler madenin işletilmesinde ısrar ettiğine göre, maden, sürdürülebilir kalkınma politikasına uygundur. Şöyle de söylenebilir: sürdürülebilir kalkınma politikasının sonucu olarak maden çalıştırılmaktadır. Maden, yukarıda söz edilen resmi belgelerde yer alan sürdürülebilir kalkınma politikasına aykırı olsaydı, hükümetler, madenin çalışmasına destek olmaz, engel olurdu. Bir an için bu olasılığın geçerli olduğunu düşünürsek, sürdürülebilir kalkınma politikasının kendisi çok sorunlu bir içeriğe sahip demektir. Çünkü, yukarıda özetlenen, karşı çıkan uzmanların belirtmiş olduğu madenin oluşturduğu çevre riskleri; benzer biçimde, aşağıda ele alacağım mahkeme kararlarının vurguladığı, madenin çevre ve insan yaşamı için oluşturduğu tehlikeler; madenin tarımsal etkinlikler bakımından bozucu etkileri; ve yöredeki halkın tepkisi ile sürdürülebilir kalkınma bağdaşıyorsa, o zaman sürdürülebilir kalkınmayı sorgulamak gerekir.

Buna karşılık, ikinci olasılık, maden çevre ve insan sağlığı bakımından bu gibi tehditler oluşturuyorsa sürdürülebilir kalkınma politikasına uygun değildir. Bu demektir ki, hükümetlerin izlemeyi planladıkları politika ile uygulamada izledikleri politika arasında büyük bir yarıklık oluşmuştur. Burada iki farklı yorum akla gelmektedir. Ya hükümetler sürdürülebilir kalkın-

mayı benimsemedikleri halde uluslararası ve ulusal belgelerde benimsemiş gibi yapmış olmaları. Bir "niyet okuma" yöntemine dayanan bu yorumun bilimsel bir açıklama değeri olamaz. Ya da şu söylenebilir, hükümetler sürdürülebilir kalkınmayı bir politika olarak benimsemiş olmakla birlikte bunu yeterince başarılı biçimde uygulayamamış olabilirler. Bir başka deyişle, resmi olarak belgelere de yansıyan, izlenmek istenen politika sürdürülebilir kalkınma politikasıdır. Ama Ovacık Altın Madeni, bu politikanın uygulanmasında ortaya çıkan başarısız bir örnek olarak düşünülebilir. Bu durumda, hükümetlerin madenden yana ısrarcı tutumları, benimsedikleri temel politikaya aykırı düşmektedir.

İki olasılıktan hangisi geçerli olursa olsun, hükümetlerin benimsediği sürdürülebilir kalkınma politikasında yanlış giden bir şeyler vardır. Maden sürdürülebilir kalkınmaya uygunsa, bu politikanın kendisinin kuramsal olarak sorgulanması sonucu doğmakta; yok eğer maden sürdürülebilir kalkınmaya aykırı olduğu halde hükümet desteği ile işletilmekte ise, bu kez de, bunca yıldır farklı hükümetlerin uygulaya geldiği sürdürülebilir kalkınma politikasının uygulamadaki değeri tümüyle tartışmalı hale gelmektedir. Aslında her iki olasılık da, yirmi yıldır ülkeyi yöneten hükümetlerin madenle ilgili politikalarında bir çarpıklık olduğunu göstermektedir. O hükümetler ki, madene karşı direnişi kırabilmek için her türlü baskı, zor ve yıldırma ve hukuka aykırı işlemlere başvurmakta bir sakınca görmemiştir.

Sürdürülebilir kalkınma ilkelerine kısaca göz atarak, hükümetlerin bunları maden bakımından uygulamaya koyup koymadıklarını araştırarak tartışmayı zenginleştirebiliriz. Neil Carter, sürdürülebilir kalkınma politikasının dayandığı beş ilke saptamaktadır¹⁵.

¹⁵ Neil Carter, (2001) *The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 203-209.

Birinci ilkeye göre, kuşak içinde ve şimdiki ve gelecek kuşaklar arasında ekonomik ve toplumsal adaletin sağlanması gerekir. Altın madenciliğine yandaş olanlar, madenlerin işletilmesini, ülkeye yabancı sermaye girişine olanak tanıyarak, kalkınmayı olduğu kadar dış borçların ödenmesini de sağlayacak başlıca yol olarak savunmaktadırlar. Bunun en son örneği, TBMM’de hükümet adına konuşan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı’nın ifadesinde bulunabilir. Bakana göre, Türkiye’nin dış borçlarını öz kaynaklarından ödeyebilmesinin tek yolu madencilik sektörüdür¹⁶. Böylece, hükümetler sayesinde on yıllardır artarak birikmiş olan dış borçların ödenmesi zorunluluğu, doğal kaynak sömürsünün ve çevre zararının gerekçesi olarak sunulmaktadır. Geçmiş kuşaklar içinde küçük bir kümeyi oluşturan sermaye kesiminin yararına olarak kullanılan dış borçlar için, bugünkü kuşak içinde büyük bir kitle oluşturan emekçi halk kesiminin sağlığı tehlikeye atılabilmekte, gelecek kuşaklar da hem çevre bozulması hem de kaynakların tüketilmesi bakımından feda edilebilmektedir. Böyle çalışan bir sistemde kuşaklar arası adaletten söz edilemez.

Sürdürülebilir kalkınmanın ikinci ilkesi, çevre konusundaki kararların alınmasında ve uygulanmasında demokratik bir sürecin işlenmesini, kendilerini ilgilendiren ekonomik etkinlikler hakkında yerel toplulukların görüşlerinin dikkate alınmasını ifade eden demokratik katılım ilkesidir. Aşağıda göreceğimiz gibi, maden, yirmi yıldır karşı çıkan halka rağmen işletildiğine göre, halkın karara katılması şöyle dursun, halka rağmen etkinlik sürdürülmektedir.

Üçüncü ilke, sakınım (ihtiyat) ilkesidir. Bu ilkeye göre, madenin çevreye zarar vereceğini gösteren bir kanıt bulunmasa bile, risklerin giderilmediğine dair bir kuşkunun varlığı, hükü-

metin ve yatırımcının sakınlı davranarak söz konusu etkinliğe girişmemesi için yeterli olmaktadır. Ovacık Altın Madeni’nin çevre ve toplum sağlığı bakımından taşıdığı riskler, kuşkuya bile yer bırakmayacak biçimde pek çok mahkeme kararı ile tespit edilmiştir.

Dördüncü ilke olan bütünlük politikası, çevrenin korunmasıyla ilgili önlemlerin ekonomi başta olmak üzere tüm politikalarla ve sektörlerle eklemlenmesidir. Enerji Bakanı yukarıda andığım TBMM’deki konuşmasında diyor ki: “Biz, madencilik işine girecek miyiz, girmeyecek miyiz, buna bir karar vermemiz lazım hep beraberce. Madenler, ormanlardan arındırılmış, deltalardan arındırılmış, vadilerden arındırılmış, köylerden çok uzak yerlerde, istediğimiz yerlerde veya şurada madencilik faaliyeti yapalım, mera vasfını da kaybetmiş dediğimiz yerlerde olmuyor.” Bu demek oluyor ki, madencilik yapmaya bir kez karar verildiğinde, ormanlar da kesilebilir, köy meydanı kazılıp açık maden ocağına da dönüştürülebilir. Bu durumda, çevrenin korunması madencilikle bütünlüştürülüyor; tersine, madencilik, çevre başta olmak üzere topluluk yaşamı, sağlık, kültür, tarım, ormancılık, yayla turizmi gibi öteki tüm alanların tek belirleyene dönüşmüş oluyor.

Carter’in üzerinde durduğu, sürdürülebilir kalkınma politikasının son ilkesi ise planlamadır. Bu ilke, toplumsal, siyasal, ekonomik öğeler ile çevre arasındaki karmaşık ve çok yönlü karşılıklı ilişkilere dayalı olarak, neyin nasıl başarılabileceğinin katılımcı bir süreçte planlanmasını anlatır. Halkın tersi yönde talebine rağmen süren, dolayısıyla katılımın işlemediği ve madencilik, toplumsal, siyasal ve çevresel ilişkilerin tek belirleyene dönüştüren bir anlayışın yön verdiği bir etkinliğin, planlama ilkesinin sonucu olarak kotarıldığını söylemek olanaksızdır.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu’nun ulusal raporların hazırlanması konusundaki kılavuzunda, ülkelerin, sürdürülebilir kalkınma stratejisine uygun olarak

¹⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23. Dönem, 4. Yasama Yılı, 4. Birleşim, 08.10.2009 Genel Kurul Tutanağı.

tarım ve kırsal gelişme alanında neler yapmış olabileceklerini gösteren noktalar sıralanmıştır. Bunların örnekleri arasında, tarımın sürdürülebilir kılınması, tarımsal verimliliğin ve çiftçilerin gelirlerinin artırılması, toprak reformu, su kaynaklarının yönetiminin iyileştirilmesi, yoksullukla mücadele, köyden kente göçün tersine döndürülmesi, kırsal bölgelerde toplum kalkınması ve başkaları sayılabilir¹⁷. Ayrıca *Gündem 21*'in 32. Bölümü "çiftçilerin rolünün güçlendirilmesi" başlığını taşımaktadır. Yöredeki çiftçilerin tarımsal etkinlikleri bakımından desteklenmesi bir yana, yoksulluğa mahkum edildiğini gösteren kanıtlar vardır. Köylülerin içinde bulundukları yoksulluk koşulları, Bergamalı bir köylünün cümlelerine şöyle yansımaktadır: "Çiftçilikten doyulmuyor, insanların ... bir iş bulması gerekiyor... köylüler artık su parasını, elektrik parasını ödeyemez duruma geldi... madenin zararı olmayacak değil, olacak. Ama halk artık yoksul duruma düştü, mecbur. Yenildi. [Madende] çalışmak zorunda kaldı"¹⁸. Hükümetler, anılan kılavuzda ve *Gündem 21*'de öngörülenleri gerçekleştirmek, çiftçileri güçlendirmek ve yoksulluğu gidermek yerine, çiftçilerin yıldırılması ve madenin işletilmesi yoluna gitmişlerdir. Benzer biçimde, sürdürülebilir kalkınma göstergeleri¹⁹ bakımından da dönemin hükümetlerinin başarımlarının iç açıcı olmadığını söylemek yanlış olmaz.

Demek ki, hükümetler, ya madenle ilgili kararlarında sürdürülebilir kalkınma politikasının ilkelerini, stratejisini ve göstergelerini göz ardı ettiler ve benimsediklerini ilan ettikleri politikaya aykırı davrandılar. Ya da hükümetler, bu ilkeleri ve stra-

tejiyi, sürdürülebilir kalkınma politikasının kuramsal olarak ve uygulama alanında görülen iç çelişkileri yüzünden hayata geçiremediler; yani halkın yetkilendirdiği bir organ olarak yanlış ya da işe yaramaz bir politika benimsediler. Hangisi geçerli olursa olsun, her iki durumda da, hükümetler, madenin çevreye ve halka verdiği zararlardan ya da yarattığı tehditte sorumlu olacaktır.

Bunun yanında, hükümetlerin madene yönelik tavrı, verdiği izinler, benimsediği politikalar bir başka nedenle daha önem taşır. Bu, kültürel olarak işlev yüklenen "devlet" imgesi ile ilgilidir. Madenin bulunduğu yöredeki köylülerle Reinart'ın yaptığı görüşmelerde, madende çalışan ya da madenin çalışmasından yana olanlar, devleti bir sığınak olarak görmektedir. Onların görüşlerini özetlemek gerekirse, "devlet var ve devlet, mahkeme kararlarına rağmen madenin çalışmasını istiyor. Direnmenin anlamı yok, çünkü devletten daha güçlü olamazsınız. Kaldı ki, madenin yol açacağı bir zarar varsa devlet düşünsün. Suçlu varsa, madeni çalıştıran hükümettir"²⁰. Bu görüşlerde, devletin madeni çalıştırma çabası, bir yandan, madenin zararlı etkileri ortaya çıktığında devletin sorumluluğunu vurgulayan haklı bir değerlendirme içermektedir. Öte yandan, daha önemlisi, "koscoca devletten daha iyi mi bileceksiniz" düşüncesini de besleyen devletin bu desteği, madenin riskinin bulunmadığının bir göstergesi olarak da kabul edilmekte ve madene yandaş olanların elini güçlendiren ideolojik bir unsura dönüşmektedir.

Madene Karşı Mücadelenin Gelişimi

Bergama mücadelesi, önce yerel alanda ortaya çıkmış, buradan ulusal alana genişlemiştir. Madenci şirketin çalışmalara başlamasıyla birlikte Bergama Belediye Başkanı Sefa Taşkın'ın bilim

¹⁷ Bkz. CSD Guidelines for National Reporting to CSD-16/17, 2008-2009, s. 5-7, http://www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/csd16/nrguidelines_E.pdf, erişim: 14.10.2009.

¹⁸ Reinart, *a.g.e.*, s. 154-155.

¹⁹ Bkz. The Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, *Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies*, New York, 2007.

²⁰ Reinart, *a.g.e.*, s. 151, 154, 159, 190.

insanlarını çağırarak düzenlediği çeşitli panellerde halk madenin tehlikeleri hakkında bilgi sahibi olmaya başlamıştır. Maden alanında çalışmaların ilerlemesine koşut olarak mücadele 1990'lı yılların ortalarına doğru yoğunlaşmıştır. Panelleri, kahvehane toplantıları izlemiş, sonra başka yerlerden destek için gelenlerin de katılımıyla dayanışma piknikleri, ağaç dikme günleri, festivaller, imza toplama ve dilekçe verme eylemleri düzenlenmiştir. Köylülerin taleplerini duyurmak için sıkça başvurdukları bir yol da basın bildirileri ve basın toplantıları olmuştur. Madenci şirketin açık maden ocağı için 2.500 ağacı kesmesi, köylülerin sabrını taşımış ve 15 Kasım 1996'da 5000 kişinin katılımıyla madenin yakınından geçen İzmir-Çanakkale karayolu 6 saat süreyle işgal edilmiştir. Bu tarihten itibaren de kitlesel katılımlı pek çok gösteriler, oturma eylemleri, yol kapatma, madenin işgal edilmesi, 300 km'lik Çanakkale'ye kadar yürüyüş eylemi, otobüsler tutulup İstanbul Boğaziçi Köprüsü'nde eylemler, otobüsle 12 saatlik uzaklıktaki Ankara'da geniş katılımlı protesto eylemleri ve siyasetçileri ziyaret etme etkinlikleri yapılmıştır. Yöre halkı günlük işlerini bir yana bırakıp eylemli direnişe geçmiştir. Bu eylemlerin çoğunda köylüler, emniyet güçlerinin engellemesi ile karşılaşmış, bazılarında polis ve jandarmanın zor kullanımına ve şiddetine maruz kalmış ve tutuklanmışlardır.

Bu eylemler yerel bir sorunu ulusal ölçeğe taşıyarak altın madenciliğinin zararlarının kamuoyunda tartışılmasını sağladı ve eylemcilerin arkasında geniş bir destek oluştu. Direniş yerel mali kaynaklara, yöre halkının doğrudan katılımına ve yerel önderliğe bağlı olarak gelişti. Maden alanının çevresinde yer alan 17 köyde kurulan köy komiteleri ve onların üstünde yer alan Bergama Çevre Yürütme Kurulu, direnişi örgütleyordu²¹. Üstün Bilgen Reinart'ın eylemlere katılanlarla yaptığı söyleşiler

²¹ Birol Engel, "Demokrasi Deneyimi ya da Türkiye'nin Yüzakı", Alevcan vd., *a.g.e.*, s. 221-222.

göstermektedir ki, bir süre sonra kurullara dayalı örgütlenme tarzı, eylemler yapılmadan önce jandarmanın ya da polisin bilgi sahibi olması ve eylemleri engellemesine yol açan bir sıkıntı yarattı. Bunun üzerine köylülerin tam bir güvenini sağlayan Oktay Konyar, eylem biçimini, yerini ve takvimini kendisi belirleyerek hareketin önderliğini üstlendi.

Direnin belirleyeni yöre halkı olmakla birlikte, hareketin nüvelerinin oluşmasından itibaren meslek örgütleri, bazı sendikalar ve partiler, teknik bilgi sağlama, kamuoyu oluşturma, gösterilerde yer alma gibi çeşitli biçimlerde mücadeleye önemli katkılarda bulundu. Başta İzmir olmak üzere birkaç yerde Bergama ile El Ele Komiteleri kuruldu. Bunlar, dayanışma gösterileri örgütlediği gibi, yöre halkının gerçekleştirdiği pek çok eyleme de katılım sağladılar.

Madene karşı direniş, topluluğun yalnızca kendi arka bahçesini koruma isteği olarak düşünülmemelidir. Hareketin içinde yer alanlar, maden etkinliğinin ülke halkına zararlarını gündeme getirmek ve yerel topluluklara dayanışma duygularını göstermek için başka yerlerdeki maden alanlarını ziyaret ederek gösteriler yapmıştır. Bunlar arasında Lefke (Kıbrıs), Tavşanlı, Demirkaynak, Efemçukuru ve Havran'daki maden alanları sayılabilir.

Bergama hareketinin bir de uluslararası ayağının olduğu vurgulanmalıdır. Ulusal ölçektekine benzer biçimde, burada da eylemcilerin, hem yurt dışındaki çeşitli aktörlerden destek alması hem de uluslararası eylemlere destek vermesi söz konusudur. Dönemin Bergama Belediye Başkanı Sefa Taşkın'ın girişimiyle, *Minewatch*, *Mineral Policy Center*, *Food First Information and Action Network*, *Amici della Terra*, Almanya'daki Yeşiller Partisi ile ilişkiye geçilmiştir. Bu örgütlerden kimileri, altın madenleri hakkında ellerindeki bilgiyi ve başka toplulukların verdiği mücadele deneyimini aktarırken, kimileri de Bergama hareketini desteklemek amacıyla imza kampanyaları düzenlemiştir. 22 farklı ül-

keden 2000 kadar katılımcının geldiği dünya gençlik toplantısı 1998 yılında Bergama'da toplanmış, gençler bu toplantı sırasında sanat, müzik, tiyatro ve tartışma etkinlikleriyle Bergama mücadelesini desteklemiştir. Bergamalı köylüler de Greenpeace'nin eşgüdümünü yürüttüğü uluslararası bir protesto eylemine katılmıştır. Aralık 2000 tarihinde, dünya çapında yürütülen bu eylemde 600 köylü 100'den fazla hükümet temsilcisine e-posta göndererek kalıcı organik kirleticilerin (permanent organic pollutants) sınırlandırılması çağrısında bulunmuştur²².

Mücadelenin yukarıda özetlenen toplumsal eylemlilik yönünün yanında, bunu bütünleyen bir de hukuki mücadele boyutu bulunmaktadır. 1994 yılından bu yana süren hukuk mücadelesi, İzmir Çevre Hareketi avukatlarının verdiği destekle köylülerin ve muhtarların davacı olması ve köylülerin yanında İzmir Barosu'nun, mühendis odalarının ve bazı sendika ve derneklerin davacı olması sayesinde yürütülmüştür²³.

Çevre Bakanlığı'nın, şirketin talebi üzerine madenin insan sağlığı ve çevre bakımından zararlı etkilerinin olmadığına karar vererek gerekli izni vermesi üzerine, 8 Kasım 1994 tarihinde 652 köylü tarafından bakanlığın idari işlemi aleyhine idare mahkemesinde dava açılmıştır. Uzun süren yargılama sonucunda, önüne gelen davada Danıştay, 13 Mayıs 1997 tarihinde verdiği kararla bakanlığın işleminin hukuka aykırı olduğunu belirtmiştir. Danıştay kararında, "insanın yaşama hakkını ve devletin de çevre sağlığını koruma, çevre kirlenmesini önleme, herkesin hayatını beden ve ruh sağlığı içerisinde sürdürmesini sağlama

²² Çoban, *a.g.e.*, s. 452.

²³ Hukuk mücadelesine ilişkin burada yer verilen bilgilerin bir bölümü, 16 köy muhtarlığı, çeşitli mühendis odaları ve derneklere Çevre ve Orman Bakanlığı'nın ÇED Olumlu işlemi hakkında 20 Nisan 2009 tarihinde açtıkları davada İzmir Nöbetçi İdare Mahkemesi Başkanlığına sunulan dava dilekçesi ve ekleri ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yukarıda atıf yapılan 10 Kasım 2004 tarihli kararından yararlanılarak derlenmiştir.

ödevlerini dikkate aldığımızda, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) ve bilirkişi raporlarında da öngörülen olası risk faktörleriyle çalışan ve bu riskin gerçekleşmesi halinde doğrudan veya çevrenin bozulması ile dolaylı olarak insan yaşamını etkileyeceği kesin olan siyanür liçi yöntemi ile altın madeni işletilmesine izin verilmesi yolundaki dava konusu işlemde kamu yararına uygunluk bulunmamaktadır", denilmektedir²⁴. İdare mahkemesi bu karara uyarak bakanlığın işlemini iptal etmiştir²⁵.

Bu durumda şirket, yeni izinler almak için 1998 ve 1999 yılı içinde ilgili bakanlıklara başvurdu. Bunun üzerine Başbakanlık izin kararlarına zemin oluşturacak bir değerlendirmeye sahip olmak için Mart 1999'da TÜBİTAK'tan maden hakkında bir rapor hazırlamasını istedi. TÜBİTAK içinde bir uzmanlar komisyonunun hazırladığı Ekim 1999 tarihli raporda, işletmenin güvenlik standartları yükseltilerek Danıştay kararında belirtilen, insan ve çevre bakımından taşıdığı risklerin ya tamamen giderildiği ya da kabul edilebilir sınırlara çekildiği ve madenin çalışmasının ülke ekonomisinin yararına olduğu ileri sürülmekteydi. Başbakanlık Müsteşarlığı, raporun sonuçları, Çevre Bakanlığı'nın olumlu görüşü ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nin bu yatırımın önemini vurgulayan görüşü doğrultusunda 5 Nisan 2000 tarihini taşıyan bir yazı ile ilgili bakanlıklardan madene gerekli izinleri vermelerini istedi. Mühendis odalarının ortak bir çalışmada ise, bakanlıkların vereceği izinlere dayanak oluşturan TÜBİTAK raporundaki görüşler, bulgular ve sonuçlar pek çok bakımdan eleştirilecekti²⁶.

Başbakanlığın bu işleminin iptali için dava açıldı. İdare mahkemesi 1 Haziran 2001 tarihinde, bu işlemin, 1997 yılında verilen, kesinleşmiş mahkeme kararının uygulamada değiştiril-

²⁴ Danıştay Altıncı Daire, E. 1996/5477, K. 1997/2312.

²⁵ İzmir 1. İdare Mahkemesi, E. 1997/636, K. 1997/877.

²⁶ TMMOB Çevre, Jeoloji, Kimya, Metalurji Mühendisleri Odası, *a.g.e.*

mesi sonucunu doğurduğunu, bunun ise hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmadığını vurgulayarak iptal kararı verdi²⁷. 26 Mart 2006 günlü kararıyla Danıştay Altıncı ve Sekizinci Daireleri ortak kurulu idare mahkemesin iptal kararını onadı²⁸.

Başbakanlığın söz konusu yazısı doğrultusunda Sağlık Bakanlığı madene bir yıllık "deneme üretimi" izni vermişti. Sağlık Bakanlığı'nın bu izni hakkında açılan davada da, 10 Ocak 2002 tarihinde idare mahkemesi, 1997 tarihli kararda belirtilen risklerin ortadan kaldırıldığı iddia edilerek kesinleşmiş mahkeme kararının uygulamada değiştirilmesinin hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmadığı gerekçesiyle izin veren işlemin yürütmesini durdurdu²⁹.

Mahkeme kararları nedeniyle maden işletmesi 2 Nisan 2002 günü mühürlenmişti. Bundan birkaç gün önce, 29 Mart 2002'de, madenin işletilmesinde kararlı olan hükümet madenin işletilmesine olanak tanıyan bir Bakanlar Kurulu Prensip Kararı çıkardı. Bakanlar Kurulu'nun aldığı bu kararın Bergama Kaymakamlığı'na faks ile ulaşması sonucunda, madenin mührü, mühürlemenin üzerinden 24 saat geçmeden 3 Nisan 2002'de söküldü ve maden çalışmaya devam etti.

Madenin çalışması halk sağlığı konusundaki endişeleri artırmış, Kimya Mühendisleri Odası Ege Bölge Şubesi'nin talebi üzerine Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Kimya Bölümünden akademisyenler, maden çevresindeki köy içme sularından örnekler alıp incelemiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün ölçünlerine (standartlarına) ve ülkemizde yürürlükte olan yönetmeliklere göre, içme suyundaki arsenik derişiminin 0,010 mg/L'den az olması gerekmektedir. Oysa, Ovacık Köyü içme suyunda 0.252, Soğanlı Köyü içme suyunda 0.238, Kavgalı III artezyen suyunda 0.133

mg/L arsenik ölçülmüştür. Kimya Mühendisleri Odasına göre, ölçülen miktarların sınır değerin 13 ile 25 kat üstünde çıkması madende kullanılan yöntemin etkisine bağlanabilecektir³⁰.

Madenin çalışmasını sağlayan Bakanlar Kurulu Prensip Kararı hakkında da dava açıldı. Danıştay Altıncı ve Sekizinci Dairelerinin ortak toplantısında 23 Haziran 2004 tarihini taşıyan kararda, ÇED Olumlu görüşü işlemi mahkemece iptal edildiği ve mevzuat çerçevesinde gerekli işlemler tesis edilmediği halde madene izin verilmesinin hukuka uygun olmadığı vurgulanmıştır. Açıkça hukuka aykırı olan ve uygulanması durumunda giderilmesi olanaksız zararlar oluşabileceğinden Bakanlar Kurulu Prensip Kararının yürütmesinin durdurulmasına karar verilmiştir³¹ (Daha sonra, Danıştay Sekizinci ve Altıncı Dairelerinin 22 Mart 2006 tarihli ortak toplantısında, davaya konu olan Bakanlar Kurulu kararı iptal edilmiştir³²). Hükümet, Danıştay'ın verdiği yürütmeyi durdurma kararına iki ay kadar dirense de 18 Ağustos 2004 tarihinde maden mühürlenerek üretim durduruldu.

Ancak, madendeki çalışmaların Danıştay'ın verdiği yürütmeyi durdurma kararı nedeniyle kesintiye uğrayacağı belli olunca, bakanlık ve şirket madenin çalıştırılması için yeniden harekete geçtiler. Madenin, ÇED Yönetmeliği'nin öngördüğü ÇED Raporu hazırlama yükümlülüğünden muaf olduğu ileri sürülerek bu yönetmeliğin geçici 6. maddesi uyarınca hazırlanan Nihai Çevresel Durum Değerlendirme Raporu, Çevre ve Orman Bakanlığı'na sunuldu. Bakanlık da, 27 Ağustos 2004 tarihinde, bu değerlendirme raporunda belirtilen önlemlere uyulması koşuluyla madenin çalışmasında bir sakınca bulun-

²⁷ İzmir 1. İdare Mahkemesi, E. 2000/896, K. 2001/485.

²⁸ Danıştay Altıncı Daire, E. 2001/3919; K. 2006/1468.

²⁹ İzmir 3. İdare Mahkemesi, E. 2001/401.

³⁰ Kimya Mühendisleri Odası Ege Bölge Şubesi'nin, İzmir Barosu Başkanlığı'na 2004/319 sayı ve 1 Haziran 2004 tarihli yazısı.

³¹ Danıştay Altıncı Daire, E. 2002/2618.

³² Danıştay Sekizinci Daire, E. 2005/2927, K. 2006/1138.

madığı yönünde bir işlem oluşturdu. 20 Mayıs 2005 tarihinde de madene Gayri Sıhhi Müessese Açılma Ruhsatı verildi ve madenin yeniden çalışması sağlandı.

Bakanlığın madenin çalışmasında sakınca görmeyen idari işlemi dava konusu oldu. Danıştay Altıncı Dairesi 31 Ekim 2007 tarihli bir kararıyla Çevresel Durum Değerlendirme Raporu hazırlanmasıyla yetinilmesi, ÇED sürecinin amacıyla bağdaşmadığı gibi bu süreçten bir muafiyet sonucu da doğurur gerekçesiyle ÇED Yönetmeliği'nin geçici 6. maddesini iptal etmişti³³. 3 Kasım 2008 tarihinde de Çevresel Durum Değerlendirmesi Raporu çerçevesinde maden işletmesine izin veren bakanlık işleminin, geçici 6. madde iptal edildiğinden hukuki dayanağı kalmadığı için yürütmesi durduruldu³⁴.

Çevre ve Orman Bakanlığı'nın, geçici 6. maddenin iptalinden sonra ÇED Yönetmeliği'ne göre yeniden işlem yapılması gerektiği yönündeki görüşüne uygun olarak, şirket, "Ovacık Altın Madeni Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu" ile bir kez daha bakanlığa başvurmuştur. Bakanlık da 18 Şubat 2009 tarihinde ÇED Olumlu görüşü vererek işletmenin etkinliğini sürdürmesine olanak tanımıştır. Nitekim şirket, 20 Şubat 2009 tarihinde işletme ruhsatı almıştır. Bakanlığın ÇED Olumlu kararının iptal edilmesi için de 20 Nisan 2009 tarihinde idare mahkemesinde dava açılmıştır. Yargılama sürmektedir.

Madene karşı köylü direnişi meslek örgütleri, dernekler, sendikalar ve yerel topluluklarla bir dayanışma, işbirliği ve destek ilişkisi ağı oluşturmuşken, 1997'den bu yana mahkemelerce iptal edilen idari işlem ve kararların gösterdiği gibi madeni işleten şirketler de devlet ile yakın ilişki içindeydi. Bu ilişkinin başka örnekleri de verilebilir. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar düzeyinde, madenin işletilmesine dönük destek açıklamaları

oldu³⁵. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Eurogold'a mektup yazıp, şirketin sabırlı olmasını istemiş, devletin verdiği sözleri yerine getireceğini ve şirketin karşı karşıya kaldığı sorunların çözüleceğini belirtmiştir³⁶. Bir milletvekili, o zamanki Enerji Bakanının Eurogold'un işlerini takip ettiğini vurgulamış³⁷. İş takibini yalnızca bizim hükümetler yapmamış, ayrıca şirketin paydaşı olan sermaye gruplarının merkez ülkelelerinin Türkiye büyükelçileri, şirketin iş takipçisi rolünü üstlenmiştir. Avustralya Endüstri, Bilim ve Tabii Kaynaklar Bakanı, Dışişleri Bakanı ve Çevre Bakanı, Türkiye hükümetinin aynı sıfatı taşıyan üç ayrı bakanına 2000 yılı başında mektuplar göndererek madenci şirketin çalışmasını sürdürmesini istiyordu³⁸. Avustralya Büyükelçisi de daha önce basın toplantısı düzenleyerek hükümetinin şirketi desteklediğini kamuoyuna açıklamıştır³⁹.

ABD Ankara Büyükelçisi de Bayındırlık ve İskân Bakanına 17 Eylül 2004 tarihini taşıyan bir mektup yazarak, Normandy Madencilğe ait olan Ovacık Altın Madeninin mühürlü durumda bulunduğunu, işletmenin yeniden çalışır duruma geçebilmesi için imar planlarının onaylanmasına gereksinme duyulduğunu belirtmiş ve Bakandan, onay makamı olan İzmir Valisine tavsiyede bulunmasını talep etmiştir. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Bakan adına İzmir Valiliğine yazdığı yazıda, büyükelçinin dilekçesinden hareketle, "Bergama Ovacık Altın Madeninin bir an önce açılabilmesi için gerekli talimatların verilmesi istenmiştir" denilmekte, Valiliğin işlem yapması ve dilekçe sahibini bilgilenden-

³³ Danıştay Altıncı Daire, E. 2005/4294, K. 2007/5926.

³⁴ Danıştay Altıncı Daire, E. 2008/6795.

³⁵ Bkz. *Cumhuriyet*, 11.02.2000, 14, 15 ve 23.06.2000; *Hürriyet*, 23.06.2000; *Turkish Daily News*, 14 ve 23.06.2000.

³⁶ *Zaman*, 29.06.1997.

³⁷ Özyay, a.g.e., s. 28.

³⁸ Reinart, a.g.e., s. 131-132.

³⁹ *Zaman*, 22.06.1997.

dirmesi istenmektedir⁴⁰. Çok geçmeden 29 Eylül 2004 tarihinde, madenin o zamanki sahibi Normandy Madencilik, maden alanı için hazırladığı nazım imar planı ile mevzi imar planını onaylanması için İzmir Valiliğine sundu. Valilik 1 Kasım 2004'te planları onayladı. Her ne kadar köylülerin avukatları Cumhurbaşkanı Necdet Sezer'e başvurarak ABD Büyükelçisinin "istenmeyen kişi" ilan edilmesi çağrısında bulunsalar da⁴¹ bu girişimleri başarıya ulaşamadı.

Valiliğin planları onaylama işlemi dava konusu edildi. İdare mahkemesi 21 Nisan 2006 tarihli kararında, "üst ölçekli makro plana dayanmayan ve birinci sınıf gayri sıhhi müessese olan işletmenin, çevresel etkilerinin fiziksel olarak, işletme alanı ve mülkiyet ile sınırlı tutularak yapılan bir planda düzenlenmesinin mümkün olmaması nedeniyle, dava konusu nazım imar planı ve mevzi imar planında, planlama ilkeleri, şehircilik esasları ve kamu yararına uyarlık bulunmamaktadır" gerekçesiyle planları iptal etmiştir⁴². Buna karşın, plansız kalan işletme etkinliğini sürdürmüştür.

Madenin çalıştırılmasıyla ilgili uyuşmazlık, çeşitli tazminat davalarına konu olmuştur. 1997 tarihli Danıştay kararından sonra idare mahkemelerinin kararlarına aykırı olarak madenin çalışmasını sağlayan yetkililer hakkında köylüler tazminat davası açmıştı. Ankara 5. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde görülen ve 2002 yılı sonunda sonuçlanan davada, 55. hükümetin başbakanı Mesut Yılmaz, dört bakan ile iki bürokratin, davacı 68 köylüye tazminat ödemesi kararı verilmiştir⁴³. Böylece, köylülerin

avukatı Senih Özay'a göre, yargısal kararları uygulamadığı için Türkiye'de bir başbakan ilk kez tazminat cezasına çarptırılmış oldu⁴⁴. Son dönemde, madeni işleten şirketin de, zarara uğradığı gerekçesiyle, madenin işletilmesine karşı görüş bildiren kişiler ve kurumlar aleyhine çeşitli tazminat davaları açtığı görülmektedir. TMMOB aleyhine açılan davanın reddedildiği belirtilmektedir, öteki davalar ise sürmektedir⁴⁵.

Yalnızca Türkiye mahkemeleri değil, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de Türkiye devletinin uygulamalarının hukuka aykırı olduğuna hükmetmiştir. Danıştay'ın 1997 tarihli kararına uygun olarak idare mahkemesi, işletmeye izin veren bakanlık işlemini iptal etmesine karşın, mahkeme kararının gereklerinin yerine getirilmemesi üzerine, iç hukuk yolları tüketildiği için, Belediye Başkanı Sefa Taşkın ve köylüler, 25 Eylül 1998 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvurmuşlardır. Davayı görüşen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 10 Kasım 2004 tarihinde verdiği kararla Türkiye'yi mahkum etmiştir. Kararın gerekçesinde, 1997 tarihli Danıştay kararında vurgulanan madenin çevre ve halk sağlığı için oluşturduğu ciddi tehlikelerin, özel ve aile yaşamına dönük olumsuz sonuçlar doğurduğuna dikkat çekilerek, bu durumun, İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi'nin 8. maddesinde yer verilen, "herkesin özel ve aile yaşamına, konut ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkının" ihlal edilmesi olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, AIHM, devletin, mahkeme kararlarını yasal süresi içinde uygulamamış olmasının, kesinleşmiş yargısal kararlara aykırı olarak ve yasal dayanağı bulunmayan idari işlemlerle madenin çalışmasına izin vermesinin hukuk devleti ilkesiyle bağdaşma-

⁴⁰ Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü'nün, B.09.0.TAU.0.17.00.00 /2479 sayı ile İzmir Valiliğine gönderdiği yazı ve ekinde yer alan Büyükelçi Eric S. Edelman'ın Bakan Zeki Ergezen'e mektubu, http://www.sesonline.net/php/jenel_sayfa.php?KartNo=24279

⁴¹ *Cumhuriyet*, 29.01.2005.

⁴² İzmir 4. İdare Mahkemesi, E. 2005/5, K. 2006/636.

⁴³ *Hürriyet*, 17.10.2002; *Milliyet*, 17.10.2002.

⁴⁴ *Cumhuriyet*, 19.03.2003.

⁴⁵ Bkz. Ege Çevre ve Kültür Platformu, <http://www.egecep.org.tr/etkinlikdetay.aspx?id=45>, 29.09.2009; <http://www.egecep.org.tr/etkinlikdetay.aspx?id=73>, 26.12.2009; *Evrensel*, 14.12.2009.

dığını belirtmektedir. Bu ise, Sözleşme'nin adil yargılanma hakkını düzenleyen 6. maddesinin ihlal edildiğini göstermektedir. AİHM kararında, Türkiye'nin, idare mahkemelerinin kararlarını uygulamaması nedeniyle, adil yargılanma hakkının öngördüğü etkili bir yargısal koruma sağlama konusunda başarısız olduğu vurgulanmıştır. AİHM bu gerekçelerle, başvuru sahiplerinin uğradığı zararlarını karşılaması için, Türkiye'nin, her bir davaya 3.000 Euro manevi tazminat ödemesine karar vermiştir.

AİHM'nin hükmettiği tazminat, Hazine tarafından ilgililere ödenmiştir. Bergamalı köylüler, mahkeme kararlarını uygulamayarak devletin tazminat ödemesine ve zarara uğramasına yol açmaları nedeniyle, tazminat miktarının, 1998 yılından bu yana görev yapan başbakanlara ve bakanlara, Çevre, Orman ve Sağlık Bakanlığı müsteşarları ve müsteşar yardımcıları, ilgili genel müdür ve yardımcılar ile daire müdürü ve imzası bulunan uzmanlara rücu edilerek ödetilmesi için dava açmışlardır. Önüne gelen davada, 3 Haziran 2008 tarihli kararında, Danıştay, "kamu hizmeti görevlilerinin hukuka aykırı eylem ve işlemlerinden ve kendi kusurlarından doğan zararı toplum ödemek zorunda değildir" diyerek, yurttaşların rücu mekanizmasının işletilmesini sağlamak amacıyla idareye başvurabileceğine ve bu başvuruların reddedilmesi durumunda dava açma hakkını kullanabileceklerine hükmetmiştir⁴⁶. Danıştay, hükümetin kararın düzeltilmesi talebini de reddetmiştir⁴⁷. Böylece, Bergamalı yurttaşlar, yalnızca çevre hakkının gerçekleşmesi ve çevrenin yargı yoluyla korunması konusunda önenli bir örnek oluşturmakla kalmamış, madenle ilgili yargı kararlarını uygulamayarak ya da etkisiz bırakarak hukuka aykırı eylem ve işlemlerde bulunan kamu görevlilerinin kişisel olarak sorumlu tutulmaları konusunda da bir içtihadın gelişmesinin yolunu açmışlardır.

⁴⁶ Danıştay Beşinci Daire, E. 2007/7369, K. 2008/3234.

⁴⁷ <http://www.egecep.org.tr/haberdetay.aspx?id=259>, 17.12.2009.

Görüldüğü gibi, hukuka aykırı idari işlem ve eylemlerle madene izin verildiği pek çok mahkeme kararlarıyla ortaya çıkarılmıştır. Ancak, paradoksal biçimde, başarıya ulaşan hukuk mücadelesinin toplumsal mücadeleye etkisi olumsuz olmuştur, çünkü yargısal kararlara rağmen devletin madenin işletilmesi yönündeki ısrarı, yukarıda belirttiğim, madene yandaş olanların elini güçlendirme etkisine ek olarak, madene karşı çıkan yurttaşların direncini de kırmıştır. Köylülerin belirttiği gibi, "bizi hiçbir şey sindiremedi. Ne jandarma, ne polis, ne şu, ne bu. Bizi sonunda yıldırın, devletin yargı kararlarını uygulamaması oldu. İşte o bizi umutsuzluğa düşürdü. Biz tam yedi mahkeme kararı kazandık... koskoca Türkiye mahkemelerinin kararıyla bu madenin zararlı olduğu tespit edildi. Maden iki saat kapatıldı!... İki saat sonra da Bakanlar Kurulu kararıyla açıldı"⁴⁸. O kadar ki, halk ne kadar gösteri de düzenlese, mahkemelerden karar üstüne karar da çıkartsa, devletin, madeni işletmek için hukuka aykırı başka bir yöntemle başvuracağı inancı yaygınlaşmaya başlamıştır. Böylece, 2003 yılından sonra direnişçilerde yorgunluk baş göstermiş, doğrudan eyleme dayalı mücadele giderek güç kaybetmeye başlamıştır. Mahkemeye taşınan mücadele ise kesintisiz sürmektedir.

Mücadelenin Sürdürülebilir Kalkınmaya Uygunluğu Sorunu

Yöre halkının yukarıda özetlediğim direnişini değerlendirmek bakımından ileri sürülebilecek bir varsayım şudur: Madene karşı verilen mücadele, bir sürdürülebilir kalkınma mücadelesidir; kalkınmanın sürdürülebilir olması ilkesinin yerel ölçekli bir projede yaşama geçirilmesi girişimidir.

⁴⁸ Reinart, *n.g.e.*, s. 83 ve 156.

Örneğin, Nahide Konak'ın bir çalışması böyle bir varsayıma dayanmaktadır. Bu çalışmaya göre, Bergama hareketi, gücünü sakınım (ihtiyat) ilkesinden alan sürdürülebilir kalkınma politikasının, Ovacık Altın Madeni örneğinde işlerlik kazanması ve uygulanması için çaba göstermiş ancak bunu başaramamıştır. O kadar ki, Bergama örgütlenmesi, Türkiye'nin imzaladığı Birleşmiş Milletler Avrupa Bölgesi Ekonomik Komisyonu'nun 1990 tarihli Bergen Sürdürülebilir Kalkınma Üzerine Bakanlar Bildirgesi ile 1992 tarihli Rio Bildirgesi'ni, yalnızca sorunun, oluşturulan stratejinin ve yargı mücadelesinin çerçevesini belirlemek için kullanmamış, aynı zamanda meşruiyet kazanmak ve hükümet ve öteki karar alma organlarını harekete geçirmek için de kullanmıştır⁴⁹.

Öncelikle belirtmem gerekir ki, birinci varsayım olarak ele aldığım üzere eğer madeni işletmekte olan şirketin Internet sitesinde belirtildiği ve hükümetin ileri sürdüğü gibi Ovacık Altın Madeni sürdürülebilir kalkınmaya uygunsa, ikinci varsayım olarak Bergamalıların madene karşı bir sürdürülebilir kalkınma mücadelesi verdiğini ileri sürmek olanaksızlaşır. Bir başka deyişle, her ne kadar literatürde sürdürülebilir kalkınma esnek bir içeriğe kavuşturulmuş olsa da, birbiriyle çelişen bu iki varsayımın ikisi birden yine de doğru olamaz. Eğer birinci varsayım doğruysa ikincisini test etmeye bile gerek yoktur, köylülerin madene muhalefetini sürdürülebilir kalkınma talebi ile değil de başka bir gerekçeyle açıklamak gerekecektir. Bu nedenle, ikinci varsayımın geçerli olup olmadığını tartışabilmem için birinci varsayımın yanlış olup olmadığı konusunda yaptığım değerlendirmeleri tümüyle bir yana bırakıp birinci varsayımın yanlış olduğu önkabulünden hareket etmem gerekiyor. Aşağıdaki

⁴⁹ Nahide Konak, (2009) "A Model for the Operationalization and Implementation of the Precautionary Principle: Cyanide-Leach Technology and Gold Mining Development", *Alternatif Politika*, C: 1, S: 1, s. 94 ve 99.

tartışmayı, az önce özetlediğim madene karşı mücadelenin yargı yolu ve doğrudan eylem yolu biçimindeki iki ayağı üzerinde kurgulayacağım.

Yerel toplulukların Almanya'dan ABD'ye Avustralya'dan Brezilya'ya kadar çeşitli ülkelerde ne tür sürdürülebilirlik modelleri geliştirdiklerine bakmak Bergama hareketini değerlendirmek için yol gösterici olabilir. Bu modellerin bazı örnekleri şunlardır: Eko-köy olarak adlandırılan toplulukların rüzgar türbinlerinden elektrik üretmeleri, güneş panelleri ve organik gübre tesisleri kurmaları, apartman aralarında sebze bahçeleri oluşturmaları, yerel ölçekte kalkınmanın planlandığı kamusal süreçlerde aktif rol almaları; yerel ölçekte enerji verimliliğini artıran önlemlerin uygulanması; atık suların biyogaz elde edilmesi; yağmur suyunu toplayarak bahçecilikte kullanma; organizmaları kullanarak kanalizasyon suyunu arıtma ve bahçe sulamada yeniden kullanma; topluluk ve STK işbirliğine dayalı yerel kalkınma ya da koruma projeleri; sürdürülebilir besin üretimi; çiftçilerle tüketicileri besin zincirinin halkaları olarak yeniden buluşturan topluluk destekli tarım uygulamalarıdır⁵⁰. Açıktır ki, bu örnekler ile ne maden işletmesi ne de Bergama'daki köy topluluklarının yaşam pratikleri arasında bir benzerlik kurulabilir.

Mahkemelere yapılan başvurularda davacı köylülerin sürdürülebilir kalkınma talepleri dile getirilebilirdi, çünkü yukarıda gördüğümüz gibi, Türkiye'nin benimsediği çevre politikası sürdürülebilir kalkınma politikasıdır. Mahkemelerde, "hükümet sürdürülebilir kalkınma politikasına ve bu politikayı biçimlendiren mevzuata aykırı davranmıştır" denilebilirdi. Direnişe katılanlar, toplumsal hareketi sürdürülebilir kalkınma çerçevesine

⁵⁰ Erik Assadourian, (2008) "Sürdürülebilir Bir Dünya İçin Toplulukları Buluşturmak", Çev. A. Başçı, *Dünyanın Durumu: Sürdürülebilir Bir Ekonomi İçin Yenilikler*, Worldwatch Enstitüsü, TEMA, İstanbul, s. 177-193.

yerleştirmek isteselerdi buna uygun argüman sunmaları da zor olmazdı. Yazı boyunca anılan uluslararası belgeleri, kalkınma planlarını, hükümet programlarını, çevre mevzuatındaki ilgili hükümleri, vb. kullanabilirlerdi.

Yargı önünde mücadele için oluşturulan dava dosyalarında Bergen ve Rio bildirgelerinden alınmış kimi ifadelerin kullanıldığını görmekteyiz. Bu bildirgeler, hukuki bakımdan bağlayıcılığı olmasa da siyasal ve etik açılardan imzacı devlet olarak Türkiye'nin yükümlülüğünü ortaya koymaktadır. Dava dilekçelerinde olsun, dava konusunda yazılan çalışmalarda olsun, bu bildirgeler dışında, bağlayıcı olan ve olmayan insan hakları bildirgeleri ve sözleşmeleri ile pek çok uluslararası andlaşmadan da söz edilmektedir⁵¹. Bu bakımdan, mücadelenin çerçevesini ve meşruiyetini sürdürülebilir kalkınma konusundaki söz konusu iki bildirgeye indirgemek yanıltıcı olur.

Mahkemelerde hukuki dayanak olarak gösterilen çok sayıda uluslararası bildirgeler ve andlaşmalar, davacı köylülerin, devletin altına imza attığı belgelerle benimsemiş olduğu sürdürülebilir kalkınma politikasına uygun davranması ve bu politikanın ilkelerini hayata geçirmesi talebi değildir. Bildirgeler ve andlaşmalar, devletin, madene verdiği izinler vs. bakımından hukuka ve temel insan hakları belgelerinde yer alan hükümlere uygun davranmadığını, yaşama ve çevre hakkı başta olmak üzere insan haklarını ihlal ettiğini göstermek için kullanılmıştır.

Kaldı ki, sürdürülebilir kalkınmanın temel uluslararası belgelerine yapılan göndermeler, özellikle yurttaş/halk katılımı konusundaki ifadelerle sınırlıdır. Bergen Bildirgesi'nin 16/f maddesi vurgulanmaktadır ki, bu madde, "çevre ve insan sağlığı

⁵¹ Örn., bkz. Senih Özay, (1997) *Bergama'da Bir Yurttaş Hareketi*, Bergama, Bergama Belediyesi Kültür Yayınları, s. 9-12; Noyan Özkan, (1997) *Doğa Kurumu Hukuku Açısından Bergama Altın Madeni ve Yaşam Hakkı*, Bergama Belediyesi Kültür Yayınları, Bergama, s. 6-11; yukarıda atf yapılan 20.04.2009 tarihli dava dilekçesi, s. 27.

ğı üzerinde önemli etkiler yaratabilecek projelerin çevre açısından halkın değerlendirmesine sunulması gerekir", demektedir⁵². Açılan öteki davalarda olduğu gibi, 20 Nisan 2009 tarihinde açılan davanın dilekçesinin 27. sayfasında da hukuki dayanaklar arasında katılım ilkesi vurgulanmıştır. Söz konusu dilekçede, Rio Bildirgesi'nin ilk ilkesinin sürdürülebilir kalkınma kavramını kullanan ilk cümlesi atılarak, "İnsanlar doğa ile uyum içinde sağlıklı ve verimli bir hayata layıktır" biçiminde Türkçeye çevrilen ikinci cümlesi ile başlanmış, onuncu ilke ile devam edilerek, "Çevre konuları en iyi şekilde, ancak ilgili bütün vatandaşların katılımı ile yönetilir... Devletler geniş çapta çevre bilgilendirmesi yaparak kamuoyunu aydınlatacak ve katılımı gerçekleştirecek ve teşvik edecektir" ifadelerine yer verilmiştir. Aynı dilekçede Gündem 21'in de yalnızca halkın çevresel etki değerlendirme sürecine katılımı konusundaki cümleleri alıntılanmıştır.

Benzer biçimde, Bergamalılarla mitinglerle, gösterilerle, işgallerle ve başka eylemlerle ortaya koyduğu görüşlerini ve tutumlarını, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi talebi ya da sürdürülebilirliğin yerel alanda yaşama geçirilmesi için halk katılımı olarak değerlendirmek yanıltıcı olur. Çünkü bu eylemler, halkın, "biz istemiyoruz, yapamazsınız" deme biçimleridir; madene karşı olduğunu ifade etme ya da gösterme yollarıdır. Örneğin, 12 Ocak 1997 tarihinde köylüler tarafından, madene en yakın sekiz köyde örgütlenen bir halkoylamasında da 2866 katılımcının tümü, madene "hayır" oyu kullanmıştır. Ayrıca, ilkinden sonuncusuna kadar "halkın katılımı" toplantılarında, halk, kaygılarını ve madene karşı görüşlerini dile getirmiştir. Madenin çevresel etki değerlendirmesi raporuyla ilgili hazırlıklar çerçevesinde 26 Ekim 1992 tarihinde düzenlenen halka açık toplantıda, ağaç kesimi, patlayıcı ve siyanür kullanımı özellikle eleştirilmiş, atıkların yer altı sularına sızması, atık barajı, dep-

⁵² Özay, *a.g.e.*, s. 12; Özkan, *a.g.e.*, s. 10-11.

rem ve işletme sonrasına ilişkin kaygılar ve sorunlar dile getirilmiştir⁵³.

Şirket tarafından yeni bir ÇED süreci başlatılınca, 14 Ocak 2009 tarihinde halkın katılımı toplantısı yapılacağı duyurulmuştur. Bunun üzerine Ovacık köyünde şirketin duyurusunu yaptığı toplantıya gidilmeyerek aynı saatte, Bergama'da 355 katılımcı ile bir toplantı düzenlenmiş ve sonuçları ve katılımcı listesi Çevre ve Orman Bakanlığı'na bir tutanakla bildirilmiştir. Tutanakta, halkın proje konusundaki eleştirileri, tepkileri ve madene karşı olumsuz görüşleri yer almaktadır. Bunun yanında, sayısız mahkeme kararına rağmen yeni bir ÇED süreci başlatılmasının hukuka aykırı olduğu belirtilerek, ÇED sürecinin durdurulması istenmektedir⁵⁴.

Halk projeyi ve madenin çalıştırılmasını onaylamadığı gibi, sürekli olarak karşı çıktığı bu etkinliğin sürdürülebilir kalkınmaya uydurulması için herhangi bir değişiklik önerisinde de bulunmamıştır. Tersine, tüm katılım süreçlerinde beliren halk görüşü madenin işletilmemesi ve madene izin verilmemesi yönündedir. Bu bakımdan, halkın bu görüşünü dikkate almayan işletmenin ve verilen izinlerin ulusal mevzuatta ve uluslararası belgelerde bulunan halkın katılımı ilkesini ya da demokratik karar alma ilkesini karşılamadığını belirtmek başka şeydir; yöre halkının projenin iyileştirilerek sürdürülebilir kalkınma istediğini ve böylece katılım ilkesini yaşama geçirdiğini ileri sürmek bambaşka bir şeydir. Bu ikisini birbirine karıştırmamak gerekir.

Görüldüğü gibi, yargısal ve eylemli mücadelede, katılım ilkesinin işletilmesi talebi, bir başka deyişle "istemiyoruz, yapamazsınız" görüşü dile getirilmiş, ama bir sürdürülebilir kalkınma talebi hiçbir zaman olmamıştır. Köylülerin avukatlarının iki ayrı çalışmasında Rio Bildirgesi'nde bulunan sakının ilkesine

yer verildiğini görmekle birlikte⁵⁵, madenle ilgili mahkeme kararlarında ve yerel halkın mücadelesinde bu ilkenin bir gerekçe ya da dayanak olarak kullanıldığını gösteren bir işarete rastlamıyoruz. Bu durum, sürdürülebilir kalkınmanın öteki ilkeleri için de geçerlidir.

Bergama hareketi sürdürülebilir kalkınmanın ilkelerine dayanmadığı gibi, madene karşı mücadelenin stratejisi de, bir sürdürülebilir kalkınma stratejisine dayanmamaktadır. Örneğin, İlhan Tekeli'nin önerdiği, "sürdürülebilirlik için bir strateji taslağı"nda, toplumsal sistemin kendisini yeniden üretebilir kılması, katılımcı ve demokratik bir rejim kurulması, ekonomik etkinliklerin çevre üzerinde olumsuz etkilerinin azaltılması, çevre dostu teknolojilerin kullanılması, kirlilik ölçünlerinin (standartlarının) sıkılaştırılması ve denetimi, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, doğal kaynak kullanımında etkinlik ve verimlilik sağlanması ile ekolojik, ekonomik ve toplumsal çeşitliliğin korunması gibi öğeler sıralanmıştır⁵⁶. Bergama hareketinin aktörleri, ne bu ve benzeri öğeleri öne çıkartmış ne de bunları kendi yörelerine ve maden etkinliğine uygulayarak bir sürdürülebilir yerel kalkınma stratejisi geliştirmişlerdir. Madenin sürdürülebilir kalkınmaya uygun olarak bazı değişiklikler yapılarak işletilmesi için işletmeye ve hükümete öneriler sunulmamış, madenin çevre dostu olması ya da çevreye ve insan sağlığına daha az zarar vermesi için bazı iyileştirmeler yapılması istenmemiştir. Hareketin böyle hedefleri olmamıştır. Bu gibi hedeflerle yola çıkılsaydı, işbirliği arayışında olan, iyileştirmelerin ya da değişikliklerin yapılması için girişimde bulunmaya dayanan (proactive) bir stratejiden söz edebiliyor olurduk. Oysa Bergama hareketinin dayandığı strateji, karşı çıkan, istemeyen, yaptırmamak için eyleme geçen, direnen, tepkisel

⁵³ The European Court of Human Rights, *a.g.k.*, para. 20.

⁵⁴ 20 Nisan 2004 tarihli dava dilekçesi, Ek 9.

⁵⁵ Özey, *a.g.e.*, s. 11; Özkan, *a.g.e.*, s. 9.

⁵⁶ İlhan Tekeli, (2001) "Sürdürülebilirlik Kavramı Üzerinde İrdelemeler", *Cevat Cernay'a Armağan*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, s. 743-45.

(reactive) bir stratejidir. Eylemcilerin sık sık kullandığı "Go Home Eurogold" sloganı/dövizi de böyle bir direniş stratejisinin işaretlerinden biridir.

Sürdürülebilir kalkınma stratejisi, türlü paydaşların, farklı çıkarların sürdürülebilir kalkınma sürecinin parçaları, bileşenleri olarak bir araya gelmesini, uzlaşmasını ve karar alıp uygulamaya koymasını gerektirir⁵⁷. Oysa yukarıda gördüğümüz gibi, köylülerin işletme ile müzakereye oturmak gibi bir hedeflerinin bulunmaması bir yana, şirketin madenin işletilmesi talebi ve hükümetin ve yetkili idarelerin bu yöndeki kararları ile madene karşı çıkan köylülerin talebi uzlaşabilir türden değildir. En az iki nedenle...

Birincisi, karşıt taleplerin içeriği ile ilgilidir. Bir taraf madenin insana ve çevreye dönük risklerinin olmadığını ileri sürerken öbür taraf bu risklerin var olduğunu belirtmektedir. Bir taraf madenin işletilmesini öbür taraf işletilmemesini istemektedir. Sorunun çatışmaya yola açan doğası nedeniyle ki, tarafların sürdürülebilir kalkınma yolunda buluşması ya da uzlaşması olanaksızdır.

Nitekim, madene yandaş ve karşı olanların yan yana gelmesinin bile güç olduğunu gösteren bulgular vardır. Köylüler kendi aralarında bölünmüş, madene karşı olanlar madenin işletilmesini destekleyenleri "şirketin adamları" olarak nitelemiş, onlarla selamı sabahı kesmiş, köy kahveleri ayrılmıştır⁵⁸. Maden konusunda farklı düşündükleri için on yıldır kardeşiyle konuşmayan bir köylünün belirttiği gibi, "hem madenciyle iyi, hem benle iyi olamazsın"⁵⁹. Akrabalar arasında bile oluşan ayrılıklar giderek derinleşmiştir. O kadar ki, Ağustos 2002'de madenin

⁵⁷ Örn. bkz., Council of the European Union, *Renewed EU Sustainable Development Strategy*, Brussell, 10117/06, 09.06.2006, s. 5.

⁵⁸ Milliyet, 27.07.1997; *Apolitika*, "Bergama Dosyası", S: 6, s. 25-27.

⁵⁹ Reinart, *a.g.e.*, s. 173.

işletilmesinden yana olanlar, madene karşı olan bir akrabalarının evini kurşun yağmuruna tutmuş, olayda bir kişi yaşamını yitirmiştir⁶⁰.

Bunun dışında, gazete haberlerine yansıyan kimi olaylar da madene yandaş ve karşı olanlar arasındaki yarılmının başka örneklerini sunmaktadır. Savcılığa yapılan suç duyurusunda yer alan iddialara göre, 2005 yılında, 5 Haziran Dünya Çevre Gününde, ülkenin çeşitli yerlerinden destek için gelenler madene karşı direnen köylülerle birlikte bir etkinlik düzenlemek için Çamköy'de bir araya gelmek istemişlerdi. Aynı gün madende çalışanların da içinde yer aldığı başka bir grup da Bergama-Çamköy yolu üzerinde piknik düzenlemişlerdir. Bu grup, Çamköy'deki etkinliğe katılmak isteyenlerin ve onları taşıyan araçların geçişini şiddet de içeren yöntemlerle engellemiştir⁶¹. Buna benzer bir olay da Dikili'de yaşanmıştır. Bergama'ya komşu ilçe olan Dikili'de, "Dikili Emek, Demokrasi ve Barış Şenlikleri" kapsamında 19 Ağustos 2006'da düzenlenen "Siyanür, Altın, Çevre" konulu panele katılanlara yönelik bir saldırıda bulunulmuştur. Yapılan suç duyurusunda ve "Bergama iç savaşı" vb. başlıklar taşıyan o günkü gazetelerde, saldırının, madende çalışanlar ve silah taşıyan güvenlik görevlisi giysili kişiler tarafından gerçekleştirildiği ileri sürülmüştür⁶². Bu olayların nasıl başladığına ilişkin adli yön bir yana, bunlar, yörede maden konusunda bir uçuşma (kutuplaşma) ve çatışma olduğunu göstermektedir.

İki tarafın taleplerinin uzlaşmaz nitelikte olmasının ikinci nedeni ise, fiziksel çevre ile ilgilidir. Madenin işletilmesi talebi

⁶⁰ Reinart, *a.g.e.*, s. 161-164.

⁶¹ 09.06.2005 tarihinde Bergama Cumhuriyet Başsavcılığına yapılan suç duyurusu (Haz. No. 2005/1456); Bergama Çevre Platformu Basın Açıklaması; Beyaz Adımlar Platformu Basın Açıklaması.

⁶² Dikili Belediye Başkanı Osman Özgüven ve başkaları tarafından 23.08.2006 tarihinde İzmir Cumhuriyet Başsavcılığına yapılan suç duyurusu; *Cumhuriyet*, 20, 21 ve 22 Ağustos 2006; *Hürriyet*, 20.08.2006; *Evensel*, 20.08.2006.

ile işletilmemesi talebi aynı fiziksel çevreye dönük karşıt taleplerdir. Açık ocak alanının üstünde bulunan ağaçlar kesilerek, oradaki toprak alt üst edilerek, bu sırada toz kaldırarak, kullanılan siyanür atık havuzunda toplanarak vb. işlemler ile madencilik yapılırken; kesildiği için yok olan bu ağaçlardan tarımsal amaçlarla yararlanarak ya da gölgesinde dinlenerek, kalkan tozdan tarımsal ürünlerin etkilenmemesini sağlayarak, siyanür atık havuzunun biyoçeşitlilik, yeraltı suları ve insan sağlığı için oluşturduğu risklere maruz kalmayarak toplumsal etkinlikleri aynı fiziksel çevrede yürütmek olanaklı değildir. Demek ki, aynı fiziksel çevrede hem madencilik yapılması, hem de bu alanın topluluğun çevreyle kurduğu ilişkinin fiziksel temeli olması olanaksızdır. Bu bakımdan, aynı fiziksel çevreye dönük iki uzlaşmaz etkinlik köylülerin madene direnmesine zemin hazırlamıştır.

Bergama hareketinde yer alanlar için çevrenin değeri, yeraltındaki zenginlikle ölçülen bir anlayışa dayanmamaktadır. Onlar için topluluk-çevre ilişkisi, tarihsel bir sürekliliği olan, birlikte var olma ilişkisidir. Mayıs 1997'de Çamköy meydanına diki- len 17 Köy Kitabesi'nde bu ilişki açık biçimde ortaya konmuştur. Topluluğun içinde yaşadığı çevrenin, maden yataklarından ibaret olmadığı, buğdayı, tütünü, narı, üzümü, çamı, meşesi, serin çınar gölgeleri, anıtsal zeytin ağaçları ve eski devirlerde beden ve ruh sağlığını koruduğuna inanılan şifalı suları, İskenderiyelilerin okuduğu kitapların Pergamon kâğıtları ve Kleopatra'yı güzelleştiren çamuru ile yerel topluluğun yaşam kaynağı olduğu vurgulanmaktadır. Yerel topluluk, yaşama ve yaşamlarıyla özdeşlik kurdukları, toplumsal kimliklerinin parçası saydıkları doğaya değer vermektedir⁶³. Köylülerin, ineklerini ve koyunlarını yanlarına alıp, kadın, erkek, çoluk çocuk yürüyüşe geçmelerinde olsun, "biz can derdindeyiz" ve "çatır çatır

⁶³ Alevcan vd., *a.g.e.*, s. 98-99.

o çamları kesiyorlar. Ben panik oldum. Biz çevreyi seviyorduk ama sevdiğimizi kendimiz de bilmiyormuşuz. O dağın üstü kesilirken benim intihar edeceğim geldi." ifadelerinde olsun⁶⁴, topluluğun doğayla kurduğu simbiyotik ilişkiyi görmekteyiz. Onlara göre, yaşamları ve yaşamlarını sürdürmek için yürüttükleri etkinlikler doğaya bağlıdır; ya doğayla birlikte var olacaklar, ya da birlikte yok olacaklardır. Bu bakımdan, madenin oluşturduğu tehdit, hem özdeşlik kurulan doğanın bileşenlerine yönelik, hem de aynı anda topluluk yaşamına yönelik bir tehdit olarak görüldüğü için, topluluğun çevresiyle kurduğu geniş kapsamlı ilişkinin sürmesi için madene karşı direniş oluşmuştur.

Köylünün topraktan kopması/koparılması kapitalist ilişkilerin yaygınlaşmasının, yerleşmesinin koşullarından biridir. Kapitalist özel mülkiyet sistemi, mal sahibi olarak çiftçinin toprak üzerinde bireysel özel mülkiyetinden farklı olarak, nüfusla toprak arasındaki her türlü doğrudan bağlantıyı parçalayarak ortaya çıkar. Çiftçi, geçimini sağladığı, doğal atölyesi olan topraktan koparak emeğinin araçlarından ve materyallerinden ayrılır ve ücretli emeğe, işçiye dönüşür. Çiftçinin toprak ve arazi olarak yeryüzüyle kurduğu ilişki çözülür. Emek ile yeryüzü arasında kurulan organik ilişkiler parçalanır⁶⁵. Benzer biçimde, Bergamalı çiftçinin toprakla kurduğu ilişki madenle birlikte çözülmeye başlamıştır. Bir kısım çiftçi toprağını ve evini satmış, bir kısmı madende işçi olmuş, bir kısmı ise kendi ifadeleriyle madenciliğin, kalkan toz, havadan çamur yağması, dinamit patlatılması, yer altı sularının kuruması, sakat ya da ölü doğan çiftlik hayvanları vb. gibi etkileri nedeniyle tarımla uğraşmaktan vazgeçmiş ya da topraktan umudu kesmiş, gençlerin çoğu gelecek görmediği toprakları bırakıp kente göç etmiştir. Bu bakımdan,

⁶⁴ Reinart, *a.g.e.*, s. 76 ve 54.

⁶⁵ John Bellamy Foster, (2000) *Marx's Ecology: Materialism and Nature*, New York, Monthly Review Press, s. 170.

direnişin içinde yer alan Bergamalı çiftçiler, madende işçi olmaya, topraktan koparılmaya, yayılma alanını sürekli genişletme eğiliminde olan kapitalist ilişki örüntülerinin onların yeryüzüyle kurduğu ilişkileri ortadan kaldırmasına karşı da direnmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma politikasının, ekonomik büyüme, çevrenin korunması ve toplumsal adaletten oluşan üç destek ayağı bulunsa da, bunlar arasında bir gerilim oluştuğunda, her zaman büyüme yeğlenmektedir. Çevre ve adalet, ekonomik gelişmenin sağlanması bakımından önemsendiği için ikincil düzeydedir. Kavramın kendisinin de işaret ettiği gibi, sürdürülebilir olması gereken, çevre ya da adalet değil, kalkınmadır. Oysa çevreyle toplumsal yaşam arasında ayrılmaz bağlar kuran Bergama'daki gibi bir topluluk için çevrenin korunması, yerel ekonominin gelişmesi ve adaletin sağlanması ile geçim kaynaklarının korunması aynı şeylerdir, birbirinden ayrı değildir. Sachs'ın da belirttiği gibi, su kaynakları kurduğunda, tarlalar yitirildiğinde, ürün azaldığında, ormanlar kesildiğinde, hayvanlar yok olduğunda, toprakla uğraşan nüfusun geçim kaynakları yok edilmiş olur. Bu gibi sonuçları olan büyüme ekonomisi, hem insanların yaşam destek sistemini hem de biyosferdeki yaşam destek sistemini tehdit eder. Bu açıdan toplumların geniş bir kesimi için adalet ve hakça bölüşüm ile doğanın korunması talepleri örtüşmektedir. Adalet arayışı, sermayenin, emek ve doğa sömürsünü artırmasına, yoğunlaştırmasına dayalı bir "kalkınma" politikasının yarattığı pastanın bölüşülmesiyle başarı kazanmış olmaz. Bu nedenle, kalkınma, büyüme, doğal kaynakların kullanımı konusunda ısrarcı tutumlar karşısında yerel topluluklar için "sürdürülebilirlik", böyle bir kalkınmaya karşı direnmekten başka bir anlam taşımaz⁶⁶.

⁶⁶ Wolfgang Sachs, (1996) "The Political Anatomy of 'Sustainable Development'", *Interculture*, C: 29, S: 1, s. 31-32.

Sonuç

Bu yazıda, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının, yerel ölçekte ortaya çıkan bir uyuşmazlık bakımından ne savunulması ne de eleştirilmesi amaçlanmıştır. Yazıda, madeni ve madene karşı mücadeleyi, sürdürülebilir kalkınma politikası ile açıklayan görüşler sorgulanmıştır. Tartışmanın ilk bölümünde, hükümetlerin ısrarlı çabalarıyla işletmeye açılan Ovacık Altın Madeni ile Türkiye'nin resmi olarak benimsediği sürdürülebilir kalkınma politikası arasında ortaya çıkan çok yönlü çelişkiler saptanmıştır. Yerel halkın karşı çıktığı madenin, sürdürülebilir kalkınma politikasına uygun olduğu ileri sürüldüğünde, bu politika yaklaşımının kuramsal çerçevesi ile bu iddiayı bağdaştırmak olanaksızdır. Öte yandan, maden, benimsenen politikaya uygun olmadığı halde verilen izinlerle işletildiyse, bu kez de, hükümetlerin yıllardır izledikleri sürdürülebilir kalkınma politikasının uygulama değerinin bulunmadığı sonucu doğmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma politikası, madenin işletilmesini, ne kuramsal olarak ne de uygulamada açıklama gücüne sahiptir.

Yazının ikinci bölümünde, madene karşı yerel halkın iki koldan yürüten eylemli ve yargısal mücadelesinin gelişimine yer verdim. Burada, izleyen bölümde yürüteceğim tartışmanın toplumsal bağlamını ve dayandığı argümanların alt yapısını oluşturdum. Üçüncü bölümde ise, bu mücadeleyi sürdürülebilir kalkınma mücadelesi olarak değerlendiren bir savın neden doğru olmadığını tartıştım⁶⁷. Köylüler, ne yörelerinde ve yurdun çeşitli yerlerinde gerçekleştirdikleri sayısız eylemlerinde ne de

⁶⁷ Madeni ve köylülerin mücadelesini sürdürülebilir kalkınma ile açıklayamadığımıza göre nasıl bir çerçevede ele alabiliriz sorusu akla gelirse; bir yanda sermaye ile devlet arasındaki birlikte yaşam (symbiosis) ilişkisi, öte yanda topluluk ile çevre arasındaki birlikte yaşam ilişkisi olmak üzere, bu iki ilişki kümesinin çatışması ile açıklayabileceğimizi bir başka yazıda göstermiştim. Bkz. Çoban, a.g.e.

davacı oldukları mahkemelerde bir sürdürülebilir kalkınma talebi dile getirmiş, ne hükümeti ya da şirketi bu politikayı ihlal etmekle suçlamış, ne de yargı organları kararlarını sürdürülebilir kalkınma kavramına ya da politikasına dayandırmışlardır. Mücadelenin stratejisi, paydaşların işbirliğine dayanan sürdürülebilir kalkınma stratejisi değil; karşı çıkmaya, uzlaşmamaya dayanan direniş stratejisidir. Madene karşı olduklarını, sloganlarıyla, dövizleriyle, basın açıklamalarıyla, eylemleriyle, halkoylamasıyla, "halkın katılımı" toplantılarıyla, mahkeme başvurularıyla göstermişlerdir. Kaldı ki, yukarıda ayrıntılarını tartıştığım üzere, çatışmanın konusu da işbirliğini, uzlaşmayı olanaksız kılmaktadır. Tüm bu bulgular ışığında Bergama hareketine katılanların sürdürülebilir bir madencilik uğruna mücadele etmedikleri açıktır. Bir başka deyişle, odaklandıkları sorun, madenin sürdürülebilir kalkınmaya uygun olup olmadığı ya da nasıl uyumlu kılınacağı sorunu değildir; tek sorun, madenin oradaki varlığıdır.

Bergamalı köylülerin, genelde çevreyle kurdukları ilişkilerin ya da özel olarak tarımsal etkinliklerinin "sürdürülebilir kalkınma"ya uygun olup olmadığı konusunda bir tartışma ayrıca yapılabilir. Tarımsal girdileri ya da enerjiyi kullanma biçimleri, atık bertaraf yöntemleri vb. sürdürülebilir kalkınmaya uygundur/değildir görüşleri ileri sürülebilir. Böyle bir sorgulama, madenin ve madene karşı mücadelenin sürdürülebilir kalkınmaya uygun olup olmadığı tartışmasından bağımsız olduğu gibi, o sorgulamadan çıkacak sonuçlar bu yazıda yapılan tartışmanın sonuçları üzerinde herhangi bir etkide de bulunmaz. Kısaca belirtmek gerekir ki, köylülerin, mücadelenin başlangıcından bu yana ne madenle ilgili olarak ne de topluluğun çevreyle ilişkileri bakımından bir "sürdürülebilir kalkınma" gündemi hiçbir zaman olmamıştır.

Madene direnen köylüler, var olan çevre-topluluk ilişkisinin korunması ve sürmesi için mücadele vermişler, madeni, bu

ilişkiye bir tehdit olarak görmüşlerdir. Ayrıca, kapitalist yayılmanın çiftçinin toprakla olan bağıını koparmasına karşı da mücadele etmişlerdir. Madene karşı çıkanların amacı, bu ilişkinin öğelerini oluşturan, canlarını, topraklarını, evlerini, suları, havayı, zeytin ağaçlarını, çam ağaçlarının gölgesini, kuşları korumaktır. Madene direnenler, kârlılık, sermaye birikimi, dış borçların ödenmesi, yabancı sermaye girişi, madende çalışma olanığının doğması gibi kısa dönemli ekonomik kazançları öne çıkaran, yukarıda vurguladığım üzere, Enerji Bakanının görüşlerine yansıdığı gibi madenciligi, çevre, tarım vd. alanlar karşısında öncelikli gören bir kalkınmaya da direnmiş olmaktadır.

Eylem alanına dönüşen meydanlarda ve mahkeme salonlarında adalet arayışı, yalnızca hukuka aykırılığın giderilmesi, madendeki çalışmanın durdurulması talebi olarak görülemez; bu aynı zamanda, altın madenciliğine karşı yaşamı yeğleyen, yaşama hakkını vurgulayan, geçim kaynaklarının ve toplumsal varlıklarının ayrılmaz parçası olarak gördükleri çevrenin korunmasını talep eden geniş kapsamlı bir adalet arayışıdır.